

Els farmacèutics i el seu entorn econòmic

Pharmacists and their economic environment

Josep M. CALBET I CAMARASA

Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, Barcelona. C.E.: jmcalbet@gmail.com

Resum - En el camp de la professió farmacèutica, des d'un punt de vista històric, cal distingir clarament dos vessants, el de la formació professional i el de l'exercici tradicional del farmacèutic en la seva condició d'expenedor de medicaments, cosa que l'aproximava a l'àrea de comerciant. Els especiers, adroguers i farmacèutics formaven un sol gremi, tot i que entre ells les batusses foren freqüents. Els més directament rivals serien els adroguers que des de 1525 foren exempts d'examinar-se i reduïts al rang de simples comerciants. I es va consolidar la màxima de que no podien vendre drogues simples a dosis medicinals. I és aquí on es manifesten, al llarg dels últims segles, diversos aspectes que han condicionat l'economia del farmacèutic: la competència de preus, les conductes o iguals, l'entrada dels específics, les farmàcies militars, i la introducció de la dona en la professió. En aquesta breu nota que aportem assenyalarem els trets bàsics en cadascun dels punts indicats.

Paraules clau: Economia farmacèutica, competència de preus, conductes farmacèutiques, específics, farmàcia militar, la dona en la professió farmacèutica.

Abstract - In the field of the pharmaceutical profession, from the historical point of view, it is necessary to clearly distinguish two aspects, that of the professional training and that of the traditional practice of the pharmacist as a drug dispenser, which approached him to the merchant area. Spices sellers, druggists and pharmacists formed a single guild, although quarrels between them were frequent. The most direct rivals were druggists, who from 1525 were exempt from examination and reduced to the rank of mere merchants. And the maxim that they could not sell simple drugs at medicinal doses was consolidated. And this is where, over the last few centuries, various aspects that have conditioned the pharmacist's economy are manifested: price competition, conducts or equals, the entry of specifics, military pharmacies, and the introduction of women in the profession. In this brief note, we point out the basic features in each of the indicated points.

Keywords: Pharmaceutical economics, price competition, pharmaceutical conducts, military pharmacy, women in the pharmaceutical profession.

Introducció

Ja és ben conegut que en el camp de la professió farmacèutica, des d'un punt de vista històric, cal distingir clarament dos vessants. En el primer, i més important són els anys d'estudi, de formació i d'experiència pràctica per a assumir una total autonomia en l'exercici diari. Sense cap dubte la llicenciatura de

Farmàcia és una de les més difícils de superar. En el segon vessant històric s'ha de considerar l'exercici tradicional del farmacèutic en la seva condició d'expenedor de medicaments, cosa que l'aproximava a l'àrea de comerciant. Els especiers, adroguers i farmacèutics formaven un sol gremi, tot i que entre ells les batusses foren freqüents. Els més directament rivals serien els adroguers que des de 1525 foren ex-

empts d'examinar-se i reduïts al rang de simples comerciants. I es va consolidar la màxima de que no podien vendre drogues simples a dosis medicinals.

I és aquí on es manifesten, al llarg dels últims segles, diversos aspectes que han condicionat l'economia del farmacèutic: la competència de preus, les *conductes* o iguals, l'entrada dels específics, les farmàcies militars, i la introducció de la dona en la professió.

En aquesta breu nota que aportem assenyalarem els trets bàsics en cadascun dels punts indicats.

La competència de preus

Les Ordenances de 1804 van ser considerades com a molt negatives pels farmacèutics ja que no limitaven el nombre d'oficines i donà pas a una competència professional o a la disminució del preu dels medicaments¹.

Alguns farmacèutics en simple defensa dels seus interessos econòmics van fer tractes directes amb alguns metges que feien fórmules “sui generis” (inintel·ligibles per a d'altres oficines) a costa de cobraments vergonyosos. Així receptaven “*del paquet B*” tantes píndoles, o “*del pot de la pomada número I*” tal quantitat².

També la majoria dels farmacèutics eren partidaris de la limitació del nombre d'oficines, ja que així no se sentirien tan perjudicats.

Tot i així, l'augment del nombre d'oficines va ser imparable. Per exemple, a la ciutat de Barcelona, el 1828 hi havia vint-i-quatre oficines³. I pocs anys després, el 1836 ja n'hi havia cinquanta-sis⁴, i el 1849 ja eren vuitanta-sis⁵. Es considerava que la limitació d'oficines donaria més garantia de l'honoradesa del

farmacèutic⁶, aportaria al farmacèutic una existència tranquil·la i assegurada, i que en haver-hi més vendes s'abaixarien els preus.

Respecte al preu dels medicaments motivà que la gent anés a l'oficina que venia més barat, ja que veien en l'apotecari, no l'home de ciència, sinó el mercader⁷.

A Barcelona i a les darreries del segle XVIII els farmacèutics Genís Xammar i Fàbregas del carrer Sant Pere més Baix, i Joan Sabater i Ferrer, del carrer Sombrerers, eren els que acostumaven a donar medicines a preus més baixos.

Durant el segle XIX l'exercici farmacèutic es podia realitzar de tres maneres: lliure, amb conductes, i amb contractes amb l'Ajuntament⁸.

De fet, però, si un advocat, notari, metge tenien diferents honoraris també el farmacèutic podia posar tarifes diferents a les d'un altre⁹.

Tanmateix, en alguns sectors geogràfics els farmacèutics es posaven d'acord i feien un pacte de no agressió i de cobrar el mateix per un determinat medicament o fórmula. A la comarca de la Conca de Barberà, els farmacèutics, a l'últim terç del segle XIX van acordar de posar en cada recepta despatxada una lletra de la paraula “*e u c a l i p t o*”. En aquells moments la majoria de medicaments costaven una pesseta. Si hi posaven una *e* volia significar que havien cobrat una pesseta. A cada lletra següent de la paraula “eucalipto” li corresponia una pesseta. Així si constava una *c* sabia qualsevol farmacèutic que en una altra oficina havien cobrat tres pessetes. Amb aquest rigorós compliment d'aquest conveni disminuï la competència comercial entre els professionals de la Farmàcia¹⁰.

¹ *El Restaurador Farmacèutic*, 1884, pàg. 113.

² *El Restaurador Farmacèutic*, 1879, pàg. 19.

³ *El Restaurador Farmacèutic*, 1877, pàg. 321.

⁴ *Revista Farmacèutica Española* 30/01/1861.

⁵ SAURÍ MATAS: *Guia de Barcelona*, 1849.

⁶ *El Restaurador Farmacèutic* 19/06/1887.

⁷ *El Restaurador Farmacèutic* 31/03/1881.

⁸ *El Restaurador Farmacèutic* 15/12/1881.

⁹ *El Restaurador Farmacèutic* 28/02/1890.

¹⁰ *El Restaurador Farmacèutic* 15/01/1894.

Un intent uniformador en les vendes el va significar la creació, el 12 de juliol de 1919, de la Mancomunitat Farmacèutica Catalano-Balear. També hi va contribuir el Sindicat Patronal de Farmacèutics¹¹. Es va dir que en una farmàcia sindicada del carrer Hospital, per una fórmula senzilla, cobraven 3'50 pts. I en una altra, la mateixa fórmula la servien per dues pessetes¹². Tant la Mancomunitat Farmacèutica com el Sindicat participaven en el moviment catalanista. Quan el governador Martínez Anido exercí a Barcelona, el sindicat va ser acusat de proposar preus elevats, i en aquest sentit es va posar l'exemple de que en una farmàcia cobraven per una fórmula 6 pessetes, i en una de sindicada, 14¹³. Fou l'excusa per empresonar la directiva del Sindicat¹⁴ acusada d'associació il·lícita, coaccions i boicots a les farmàcies no sindicades.

Les conductes farmacèutiques

Una qüestió més seriosa seria el manteniment de les conductes. No solament hi havia diferències entre les de diverses poblacions, sinó que també, en un mateix municipi, el cost de la conducta diferia segons el nivell social de la família: pobre, de mitjana fortuna, o rica. Cap al 1797, a Barcelona, el farmacèutic Jaume Co i Forès, del carrer Sant Ramon cobrava de 5 a 6 pessetes per família.

En general, als pobles, cap el 1868 els pobres pagaven 20-30 rals per any, el de mitjana fortuna, 35-50 rals, i els rics 60-80 rals. Però en la majoria dels pobles es pagava amb espècies.

Cal recordar que també les conductes dels farmacèutics acceptaven les receptes dels manescals.

En aquestes condicions econòmiques els que en sortien més perjudicats eren els farmacèutics. No és

estrany, doncs, que la majoria dels farmacèutics es van oposar al manteniment de les conductes. Depenien en excés de si els metges i manescals s'excedien en fer receptes, i naturalment de l'honoradesa en la fidel preparació del medicament o fórmula.

En els pobles petits on només hi exercia un cirurgià també es complicava la vida als apotecaris, ja que els cirurgians tenien prohibit fer receptes per a afeccions internes segons l'article 486 del codi penal, i l'apotecari havia de simular que no sabia quin destí tenien algunes receptes dels cirurgians.

En les conductes no hi entrava el sulfat de quina ni altres medicaments cars¹⁵. Tampoc hi entraven els medicaments antisifilítics *perquè la sífilis era una malaltia buscada*¹⁶. Com també n'eren exclosos tots els específics¹⁷.

Tot i així no hi van mancar els defensors del manteniment de les conductes, especialment en les zones rurals. En aquest sentit s'hi va manifestar el farmacèutic d'Agramunt Antoni Viladot Sanuy (1815-1878)¹⁸.

En la nissaga dels Viladot d'Agramunt, i en relació amb les conductes, hem de recordar a Ramon Viladot Benet, que argumentava que els pagesos ben just manejaven alguns cèntims. I que als pobles petits i masies hi havia menys malalties que a les ciutats. Tampoc en les zones rurals no eren gaires els que per manies de prevenció freqüentaven les oficines farmacèutiques. Els pagesos, com ja hem dit, tenien pocs cèntims. I en una llarga malaltia no podrien pagar els medicaments¹⁹. Insistia Ramon Viladot afirmant que a la comarca de l'Urgell en no subsistir les conductes es van tancar en vint anys vuit oficines farmacèutiques, i que cinc pobles es van quedar sense cap oficina²⁰.

¹¹ Tenia la seu al carrer Bonsuccés, 12, 1er 1ª

¹² *El Liberal* 13/09/1919, pàg. 1.

¹³ *El Día Gráfico* 20/02/1919, pàg. 7.

¹⁴ *El Día Gráfico* 12/02/1921, pàg. 7

¹⁵ *El Restaurador Farmacéutico* 1/01/1881.

¹⁶ *El Restaurador Farmacéutico* 30/04/1881.

¹⁷ *Boletín Farmacéutico*, 1897, gener.

¹⁸ RAMON JORDI GONZÁLEZ: *Contribución al estudio económico de viejas boticas catalanas: Notas sobre iguales*. V. Sep. *Butlletí Informatiu de Circular Farmacéutica*, 1979, vol. XI, núm. 116.

¹⁹ *El Restaurador Farmacéutico* 28/02/1881.

²⁰ *Boletín Farmacéutico*, 1897, octubre.

Però finalment, i malgrat les propostes dels farmacèutics Viladot, les conductes van anar desapareixent del mercat, sobretot quan es va establir la col·legiació farmacèutica, i amb els avenços de la indústria farmacèutica.

L'entrada de l'específic

Una nova controvèrsia que afectaria l'economia del farmacèutic seria la irrupció massiva de l'específic. Tot i que en la seva expedició tenien un marge de negoci, sempre era menor del que obtenien en la preparació de les fórmules magistrals.

Amb certa paradoxa els periòdics professionals confessaven que els avenços de la química i de la indústria havien obligat al farmacèutic a prescindir de l'obtenció de molts medicaments cosa que els va limitar a ser simples revenedors²¹.

L'específic va ser considerat com un remei secret. Acostumava a ser car i tenien una fórmula, composició i preparació desconeguda. L'autor posava el preu, i la seva indicació i eficàcia terapèutica era manifestada i propagada a través de la premsa política, o bé d'orella a orella.

I així es va iniciar un gran comerç. Els farmacèutics tot i que ignoraven la composició de l'específic pugnaren per monopolitzar la seva venda, dient que altres professionals com els adroguers venien drogues al detall, botiguers que venien remeis secrets, i herbolaris que visitaven malalts, als que també els hi venien remeis secrets.

La competència més dura va ser la dels adroguers, dels que alguns d'ells posaven al seu servei joves graduats de poc en Farmàcia, per tal de vendre en detall. S'aprofitaven dels considerats "prestatitols".

Un dels primers en importar a Barcelona l'especifiquisme estranger fou Ramon Cuyàs i de Ribot que morí el 13 d'agost de 1878, quan ja portava més

de trenta anys en el negoci²². No era farmacèutic, i per ordre del governador només podia vendre als farmacèutics i en quantitats determinades²³. Cuyàs va ser recolzat pels Estats Units on hi havia les principals cases productores d'específics²⁴. Els principals específics importats van ser les *Píndoles de Holloway*, l'*emulsió de Scott* (oli de fetge de bacallà), i la *sarsaparella de Bristol*.

Els nostres farmacèutics es van sentir estimulats a dedicar-se a elaborar en diferents formes l'oli de fetge de bacallà que tenia una gran venda i ascendència en les mares per tractar la suposada anorèxia de llurs fills.

L'específic no fou acceptat fàcilment pels metges ja que de fet ignoraven en realitat el que receptaven, i repercutia en la seva autoritat científica. Però aquí cal considerar la importància que tenien els espots publicitaris dels medicaments en la població. La gent creia en les virtuts de l'específic, i pressionaven al metge de receptar-los-hi o bé l'adquirien directament. I a tot això cal afegir que era més còmode receptar l'antidolorós A, l'antiherpètic B, i l'antivomitiu C,... que fer una fórmula magistral.

Una de les raons per les quals es creia en la bondat dels específics estrangers era que tenien uns envasos agradables, que vencien la repugnància del públic pels medicaments²⁵.

També aquí cal recordar que un grup de farmacèutics catalans més agosarats i amb més iniciativa comercial van fer els seus propis específics, i els més afortunats van posar les bases del que arribarien a ser laboratoris farmacològics importants en el futur.

L'específic va donar pas a l'*especialitat*. L'específic era el remei secret i l'especialitat seria el preparat farmacèutic de fórmula quantitativa i qualitativa coneguda²⁶. L'especialitat la van elaborar els trusts econòmics amb grans laboratoris, i medis de propa-

²¹ *El Restaurador Farmacéutico* 15/07/1894.

²² *El Restaurador Farmacéutico*, 1878, pàg. 272.

²³ *Boletín del Colegio de Farmacéuticos de Barcelona*, 1877, juliol.

²⁴ *Boletín del Colegio de Farmacéuticos de Barcelona*, 1878, agost.

²⁵ *Revista Farmacéutica Española* 15/05/1861.

²⁶ *Revista Farmacéutica Española* 15/05/1861.

ganda. Això va comportar un clima passional entre els conceptes d'específics i especialitats.

El 30 d'octubre de 1897 es van discutir al Col·legi de Farmacèutics de Barcelona les idees conceptuals entorn d'aquests medicaments. I el 15 de novembre de 1897, per vint-i-sis vots contra setze, es va definir l'especialitat com el medicament, la preparació del qual representa estudis particulars, exigeix una tècnica especial, i demostra un avançament terapèutic²⁷.

El 15 de maig de 1897, el Col·legi de Farmacèutics de Barcelona va demanar als periòdics professionals que no inserissin anuncis d'específics i especialitats estrangeres. I és que a través dels anuncis molts malalts s'autoreceptaven.

El 18 de febrer de 1902 va sortir una R. O. en aclariment del R. D. del 12 de juny de 1894: l'expedició de tota classe de medicaments correspon exclusivament als farmacèutics en les botigues obertes al públic, amb tots els requisits consignats en les ordenances²⁸.

La farmàcia militar

Un altre entrebanc seria la creació de les farmàcies militars. Van ser fundades pel general Salamanca per a subministrar a l'exèrcit, per gestió directa, els medicaments que per al seu ús necessitava la tropa i l'oficialitat. Les farmàcies militars no pagaven contribució industrial.

Podien vendre més barat rebaixant els preus en una cinquena part del seu valor. S'exigia, això sí, presentar una xapa que tenien els militars per comprar-hi. Però la xapa podia passar a mans de qualsevol. El general Weyler adoptà una targeta amb el nom del militar que n'era portador. Però també era fàcil d'aconseguir-la. Al final es va exigir que la recepta que anava a una farmàcia militar fos signada només pel metge del cos de sanitat militar, i qualsevol altra n'era exclosa.

La introducció de la dona en la professió

Un altre escull que s'hagué de superar fou l'ingrés de la dona en l'exercici professional de la farmàcia. Els farmacèutics veien plètora en la professió i observaven amb desgrat que hi anessin a saturar-la les dones, perquè a més a més "no seria prudent confiar a les dones la preparació dels medicaments"²⁹. I la revista *El Restaurador Farmacéutico* sentenciava: *Si a alguna señorita de nuestro país, le entran ganas de dedicarse al ejercicio de la profesión farmacéutica, le aconsejamos desista de su empeño si no quiere malgastar un tiempo precioso que no le producirá otros resultados que los negros por nosotros obtenidos*³⁰.

Llegim per internet que actualment, a l'Estat espanyol hi ha 72.500 farmacèutics, dels quals el 71,6% són dones (51.926).

²⁷ *Boletín Farmacéutico*, 1897, desembre.

²⁸ *Boletín Farmacéutico*, 1902, febrer.

²⁹ *El Restaurador Farmacéutico* 15/08/1882.

³⁰ *El Restaurador Farmacéutico* 1885, pàg. 301.

